

प्रस्तावना :

इचलकरंजीमध्ये कम्युनिस्ट पक्ष - एक राजकीय अभ्यास हा विषय एम् . फिल शोध निबंधासाठी निवडला. हा विषय निवडत असताना काही उद्देश डोळ्यासमोर ठेवून हा अभ्यास करण्यास सुरुवात केली.

कोल्हापूर जिल्ह्यातील इचलकरंजी हे शहर महाराष्ट्राचे मॅचेस्टर म्हणून ओळखले जाते. दक्षिण महाराष्ट्रातील राजकीय, सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक जीवन महाराष्ट्राच्या इतर विभागापेक्षा निराळ्या स्वरूपाचे उभे राहिलेले चित्र दिसते. या वेगळेपणात या भूमिती झालेले विविध चळवळींचा मोठा वाटा दिसतो.

इचलकरंजी शहरामध्ये यंत्रमाग, सुतगिरण्या व सुती कापड उद्योग मोठ्या प्रमाणात विकसित झाला आहे. या व्यवसायामध्ये काम करणाऱ्या कामगारांची संख्या लक्षणीय आहे. हे कामगार मुख्यता महाराष्ट्र व कर्नाटक प्रदेशातून येऊन स्थायिक झाले आहेत. या कामगारांचे वेगवेगळे प्रश्न हाती घेवून सर्वप्रथम कम्युनिस्ट पक्ष कार्य करू लागला.

कम्युनिस्ट पक्ष 1964 मध्ये वैचारिक संघर्षामुळे दुभंगला आणि इचलकरंजीमध्ये भारतीय कम्युनिस्ट पक्ष व मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्ष निर्माण झाले. या पक्षापैकी मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्ष आपले प्रभावी स्थान निर्माण करू शकला. कॉ. एस् . पी. पाटील, कॉ. के. एल. मलाबादे यांच्या कुशल नेतृत्वाखाली या पक्षाने यंत्रमाग कामगार प्रश्न, खोकीधारकांचे प्रश्न, झोपडपट्टी प्रश्न इत्यादी इत्यादी प्रश्नावर महत्त्वपूर्ण कार्य केले. तर भारतीय कम्युनिस्ट पक्ष 1964 ला स्थापन होऊनही त्याला

अपेक्षित यश मिळू शकले नाही. 1982 पर्यंत या पक्षाला जनपाठिंबा मिळाला नाही. पण नंतर या पक्षाच्या कार्यकर्त्यांनी आपले कार्यक्षेत्र वाढवून आपला प्रभाव निर्माण केला.

आज दोन्हीही कम्युनिस्ट पक्ष कार्य करताना दिसत आहेत. त्यांना जनमानसाचा पाठिंबा प्राप्त झाला आहे. नगरपालिका, विधानसभा आणि लोकसभा निवडणूकांमध्ये त्यांना प्रचंड पाठिंबा मिळालेला आहे. या पक्षाला मिळालेल्या पाठिंब्याची कारणे कोणती आहेत ? त्यांचे प्रभावक्षेत्र कशा पद्धतीने वाढत आहे ? त्यांनी कोणकोणत्या साह्यकारी संघटना स्थापन केल्या आहेत ? त्या साह्यकारी संघटना पक्षास कशाप्रकारे मदत करतात ? दोन्ही कम्युनिस्ट पक्षांना कोणत्या समाज गटांचा किती प्रमाणात व कशाप्रकारे पाठिंबा आहे याचा प्रस्तुत शोध-निबंधात अभ्यास केला आहे.

या शोध-निबंधाच्या अभ्यासासाठी पक्ष घटना, पक्षाचे कार्यक्रम, पक्षाचे जाहिरनामे, पत्रके, वृत्तपत्रे, नियतकालिके, ग्रंथालय पुस्तके, प्रत्यक्ष मुलाखती आदी साधनांचा उपयोग करून हा शोध निबंध पूर्ण केला आहे.

या शोध-निबंधाचे विषय निश्चित करित असताना कॉ. के.एल्. मलाबादे यांची प्रत्यक्ष भेट घेवून अनुमती घेतली होती. मलाबादेनी सर्व प्रकारची मदत करण्याची तयारी दर्शविली होती. पण हा शोध-निबंध पूर्ण होण्यापूर्वीच कॉ. के. एल्. मलाबादे आपल्यातून निघून गेले. या गोष्टीची खंत मात्र मनात राहते.

माझ्या शोध-निबंधाचे काम करण्यास ज्यांची सतत प्रेरणा व मार्गदर्शन मिळाले ते माझे मार्गदर्शक डॉ. के. के. कावळेकरांचे प्रेम व सहकार्य मी आयुष्यभर विसरू शकणार नाही.

राज्यशास्त्र विभागाचे विभागप्रमुख डॉ. लक्ष्मीनारायण, डॉ. सौ. वासंती रासम, डॉ. चौसाळकर, डॉ. श्रीमती नानीवडेकर, प्रा. सौ. भारती पाटील यांचेही मार्गदर्शन या कामात मिळाले. मी त्यांचा आभारी आहे.

या कामात शिवाजी विद्यापीठाचे वॅ. खर्डेकर ग्रंथालयाचे ग्रंथपाल, मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्षाचे नेते कॉ. सुर्याजी साळुंखे, कॉ. दत्ता माने, कॉ. मधुकर चिखले, कॉ. भरमा कांबळे तसेच भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाचे नेते कॉ. आप्पा पाटील, कॉ. हणमंत लोहार यांचाही मी आभारी आहे.

या शोध-निबंधचे काम पूर्ण व्हावे यासाठी सातत्याने पाठपुरावा करणारे माझे मार्गदर्शक मित्र संकपाळसर, कुलकर्णीसाहेब, माझ्या महाविद्यालयाचे अधिव्याख्याते आदी मित्रांचाही मी आभारी आहे. तसेच हा शोध-निबंध पूर्ण व्हावा यासाठी माझ्या वडीलबंधु आप्पासाहेब पाटील, माझी आई, माझी पत्नी सौ. विजयमाला, व प्रा. कु. वैजयंता कदम यांची प्रेरणा सतत लाभली तसेच आमच्या संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष आम. जयवंतराव आवळे, संस्थेचे अध्यक्ष धरकार गुरुजी व लोखंडे सर यांचे प्रोत्साहन लाभले.

या शोध-निबंधाच्या टंकलेखनाचे काम अत्यंत तत्परतेने पूर्ण करून देण्याचे काम मिलींद भोसले व संभाजी तोरस्कर यांच्याकडे जाते. त्यांचा व इतर ज्यांनी या कामात सहकार्य केले त्या सर्वांचा मी पुन्हा एकदा आभारी आहे.

कोल्हापूर.

दि. 30/6/1999

(प्रा. बाबासाहेब शास्त्रु पाटील)